

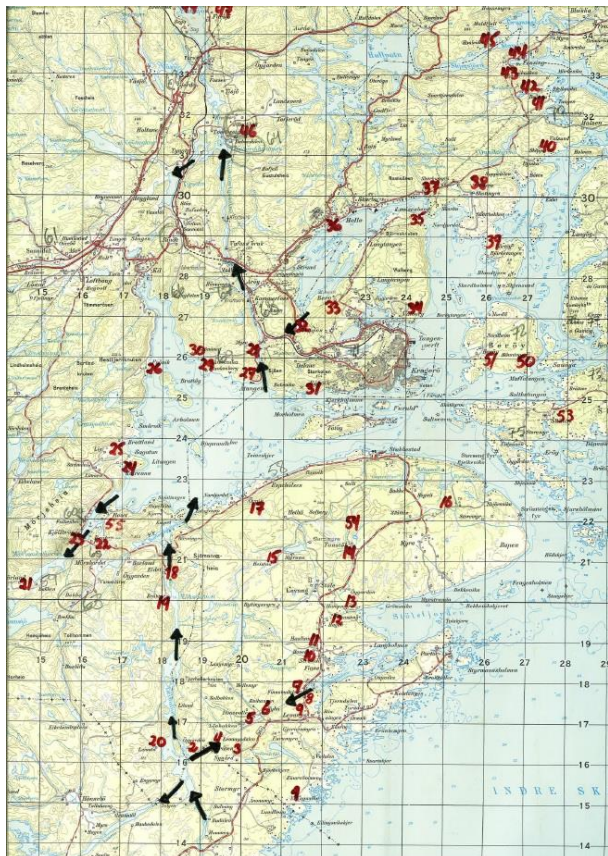
REGISTRERTE KULTURMINNER I KRAGERØ

Del 1: Oversikt over de ulike oversikter	Side 2
Del 2: Kommunens ansvar	Side 40
Del 3: Praktisk arbeid med kulturminner	Side 43
Del 4: Tilskuddsordninger	Side 44

Marius Schulze

Versjon 5

22/01 - 15

Del 1: Oversikt over de ulike oversikter

Innledning

Dette dokumentet presenterer en oversikt over hva som er registrert av kulturminner i Kragerø, og hvor informasjonen om kulturminnene finnes. Dokumentet er ment både som en oversikt i seg selv, og som et redskap for videre arbeid med kulturminner i Kragerø.

Det foreligger solid dokumentasjon på flere hundre kulturminner i Kragerø. Det er snakk om løse kulturminner fra oldtiden, som er funnet i Kragerø. Videre er det snakk om gårder og andre byggverk frem mot reformasjonen, og etter dette. I nyere tid er det snakk om bygninger, og i den videste forstand, alt som vi mennesker har skapt og lagt etter oss her i Kragerø.

Det finnes ofte sammenheng mellom når kulturminnet stammer fra, og hvor det er registrert. Ulike oversikter over kulturminner i Kragerø presenteres i dette dokumentet:

• Oldsaksamlingen	Side 3
• Askeladden	Side 7
• Fylkeskommunens verneplaner	Side 12
• SEFRAK-registeret	Side 13
• Kartsiden til Kragerø kommune	Side 14
• Kulturminnegruppen i Kragerø	Side 15
• Turistforeningens turkart	Side 19
• Folkestiarbeidet	Side 20
• Utvalgte publikasjoner	Side 36
• Flintfunn i Kragerødistriktet	Side 37
• Andre kulturminner	Side 39

Oldsaksamlingen har de eldste kulturminnene, og blir presentert først.

For videre definering og sortering av kulturminner fra Kragerø til bruk i kommunal virksomhet, se riksantikvarens «Håndbok for lokal registrering».

Generelt virker kulturminner i Kragerø å være godt og bredt dokumentert. Kulturminnegruppas arbeid har resultert i en bok med informasjon om lokalhistorie og bygninger i sentrum, og er i så måte dokumentasjon på disse severdighetene. Kragerø kommune mangler pr. dags dato dokumentasjon for minnene som er registrert på Kommunens kartside som «hustufter», «gravrøyser» og annet.

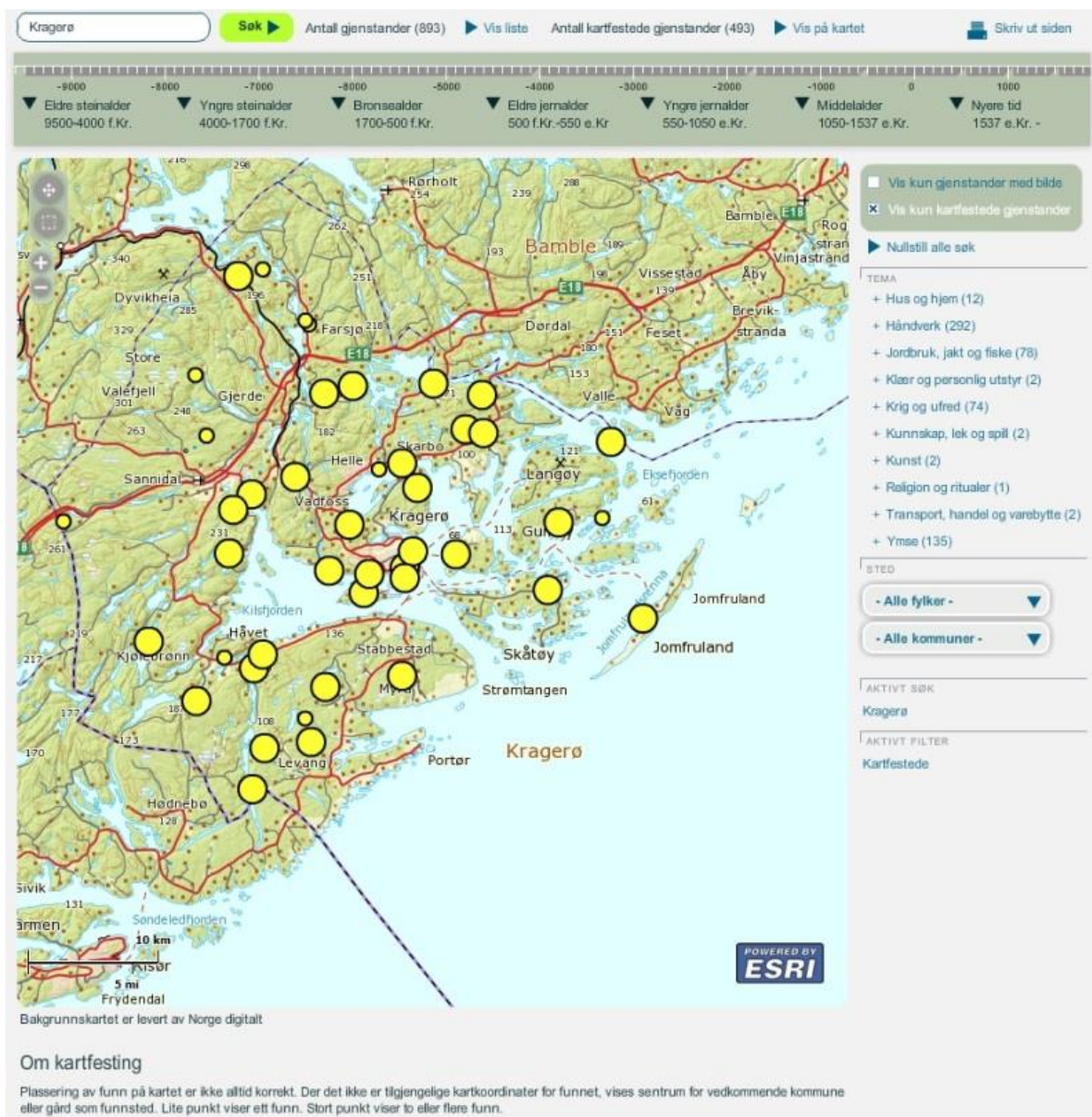
Det er usikkert akkurat hva som finnes av dokumentasjon i form av oversikter over minner som er automatisk fredede, og ikke meldt til fylket eller Riksantikvaren. Det er et engasjement fra ildsjeler i å arbeide med kulturminner av udokumentert verneverdi, i Kragerø. På tross av hullene i den lokale dokumentasjon, finnes et vell av informasjon om kulturminner i Kragerø. Informasjon om godt dokumenterte kulturminner ligger tilgjengelig og tilrettelagt for at kommunen skal kunne nyttiggjøre seg av, via Riksantikvarens database Askeladden. Det foreligger over 1000 kulturminner fra Kragerø i Oldsaksamlingen og Askeladden.

Oldsaksamlingen

I Norge skilles mellom før-reformatoriske og etter-reformatoriske kulturminner. Fra siste istid og frem til reformasjonen har samfunnet gått gjennom ulike epoker: steinalder, bronsealder, jernalder, og middelalder. Gjenstander fra tiden frem til 1537 er registrert i oldsaksamlingen.

Oldsaksamlingen finner man på internett her: <http://www.unimus.no/arkeologi/>

Databasen er åpen for alle å søke i.

Oldsaksamlingens zoombare kart på internett gir oversikt over hvor det har blitt funnet automatisk fredede kulturminner i Kragerø.

På oldsaksamlingens nettsider heter det:

«Antiquitetskommissionen ble opprettet av Selskabet for Norges vel i 1811 for blant annet å samle inn oldsaker funnet i Norge. Dette ble begynnelsen til Universitetets Oldsaksamling, som på 1800-tallet vokste til en omfattendesamling av oldsaker og middelaldergjenstander, spesielt kirkekunst.

Til å begynne med var hele Norge arbeidsområde. Da den første fornminneloven kom i 1905, fikk Oldsaksamlingen ansvaret for å ta vare på oldsaker og middelaldergjenstander fra de 10 østlands- og sørlandsfylkene på vegne av staten. Samlingene er gradvis bygget opp. Dels skjer dette når finnere leverer inn gjenstander, dels gjennom arkeologiske utgravninger.

Gjør arkeologiske utgravninger

Utgravninger gjennomføres som en del av museets forskningsvirksomhet og som utgravninger med hjemmel i kulturminnelovens pålegg om arkeologiske utgravninger forut for forskjellige typer utbyggingsvirksomhet.

En stor samling

I dag består samlingen av mer enn en million gjenstander.

Staten eier løse kulturminner

Kulturminneloven av 9. juni 1978 gir staten eiendomsretten til såkalte løse kulturminner som kommer for dagen tilfeldig, ved utgravninger eller på annen måte. Kulturminner fra oldtid og middelalder (eldre enn 1537) kan være våpen, redskap, smykker, skjeletter, runeinnskrifter og kirkeinventar m.m. Finner av løse kulturminner plikter å melde funnet til politiet på stedet, til Fylkeskommunen eller direkte til museet. Det er forbudt å omsette oldsaker i Norge.»

Oldsaksamlingen har en søkbar database. Det er registrert 493 kartfestede gjenstander, som er funnet i Kragerø. Funnstedene vises på kart. For mange av gjenstandene foreligger det bilder. Gjenstandene er også beskrevet. Det store funnet på Sluppan er imidlertid ikke kartfestet. Totalt er det registrert 893 gjenstander fra Kragerø i den søkbare databasen på internett.

Funn er gjort både sporadisk rundt omkring i kommunen, gjerne på dyrket mark, eller ved utgravninger i forbindelse med nye veier. I Kragerø er det få nye, store veier av nyere tid, så tilfanget av gjenstander fra oldtiden er begrenset i Kragerø, sammenliknet med i kommuner der det har blitt bygget mer vei den siste tiden. Steder der det har blitt funnet flere gjenstander fra steinalderen er blant annet: Sluppan, Eidsvann, Rønningen og Eidet.

Hvilke funn som er interessante, avhenger av øyet som ser. Det finnes funn av blant annet brynje fra jernalderen, sverd og skjold som kan være spennende. Mange pilspisser av flint av ulik art er registrert. Andre vil synes at kar av keramikk og boller av bronse er interessant. Alle funn kan knyttes til lokal historie og samfunnsutvikling.

Sluppan

I bladet Viking, tidsskrift for norrøn arkeologi 1965 b.29 finnes en artikkel om Oldsaksamlingens utgraving på Sluppan. Det ble funnet mange pilspisser av flint, med en utforming som var uvanlig. Utgravingen viste at det trolig var kommet steinaldermennesker fra Skåne til Kragerø, med andre typer redskaper enn det som var vanlig for området.

Vannveiene

Både langs kammerfosselvea og rekken av vann som tidligere utgjorde en fjord på innsiden av Stabbestadlandet over mot Risør, er det gjort en del funn fra steinalderen.

Vannveiene fra eldre tider er vist på kartet som hører til den arkeologiske registreringen «Oldfunn langs Leivannsvassdraget og i Kjølebrønndistriktet» som Kragerø kommune har fått låne en original utgave av. Der vises også flintfunn, gjort i Kragerø 1962 – 1973. Mer om denne oversikten i kapittelet «Flintfunn i Kragerødistriktet», side 37.

Skjærgården

Etter siste istid var vannet 90 meter høyere enn i dag. Mesteparten av skjærgården lå dermed under vann i begynnelsen av steinalderen. Noen spredte funn er registrert. Langøy utpeker seg med fravær av kartfestede funn. På Langøy er det imidlertid registrert automatisk fredede arkeologiske minner (boplasser) i Riksantikvarens database Askeladden, Disse stedene kan bli gjenstand for utgravninger dersom det blir foretatt utbygginger eller annet arbeid på området.

Oldsaksamlingen i forhold til andre oversikter

Kartbasen til Oldsaksamlingen som viser funn, samsvarer ikke med Riksarkivets kart i Askeladden og Kulturminnesøk over hvor det finnes registrerte kulturminner. Et eksempel er gravplass på Øvrebø i Sannidal, som er en fredet lokasjon registrert hos Riksantikvaren, uten funn registrert på kart hos Oldsaksamlingen. Dette kan ha sin naturlige forklaring med at det rett og slett ikke har blitt gjort funn der, utover at stedet i seg selv er funnet. Mange gamle gravsteder har gjennom årenes løp blitt røvet, og gjenstandene har forsvunnet ut i verden.

Hva er ikke registrert?

Utallige funn er trolig ikke registrert. Det er ikke alle som melder fra om de finner f. eks. en flintbit i åkeren. Gamle graver er blitt røvet. Steder som er vernet, der det ikke har blitt gjort arkeologiske undersøkelser, ruger trolig på verdifullt materiale som kan bli registrert.

Mer informasjon

I Historieverket for Kragerø som akkompagnerer jubileumsåret 2016, finnes utfyllende informasjon om steinalderen i Kragerø, og arbeid med utgravninger og funn.

Utforsk samlingen

Finn gjenstander på kartet

Utvalgte godbiter

Kragere

Søk

Antall gjenstander (893)

Vis liste

Antall kartfestede gjenstander (493)

Vis på kartet

Skriv ut siden

-9000

-8000

-7000

-6000

-5000

-4000

-3000

-2000

-1000

0

1000

Eldre steinalder

Yngre steinalder

Bronsealder

Eldre jernalder

Yngre jernalder

Middelalder

Nyere tid

9500-4000 f.Kr.

4000-1700 f.Kr.

1700-500 f.Kr.

500 f.Kr.-550 e.Kr.

550-1050 e.Kr.

1050-1537 e.Kr.

1537 e.Kr. -

pilspiss

Steinalder

FYLKE

Telemark

spiss/bor

Steinalder

FYLKE

Telemark

stykke/flindeflække

Steinalder

FYLKE

Telemark

øks

Yngre steinalder

FYLKE

Telemark

kar

Yngre jernalder

FYLKE

Telemark

kar

Yngre jernalder

FYLKE

Telemark

slipestein

Steinalder

FYLKE

Telemark

mangekanteks

Yngre steinalder

FYLKE

Telemark

spyd

Yngre jernalder

FYLKE

Telemark

skjoldbule

Yngre jernalder

FYLKE

Telemark

ukjent

Yngre jernalder

FYLKE

Telemark

sverd

Yngre jernalder

FYLKE

Telemark

Her vises gjenstand 1-12 (av 893)

Side 1 av 75

Antall treff pr. side: 12 32 60

☐ Vis kun gjenstander med bilde
 ☐ Vis kun kartfestede gjenstander

Nullstill alle søk

TEMA

+ Hus og hjem (21)

+ Håndverk (555)

+ Jordbruk, jakt og fiske (110)

+ Klær og personlig utstyr (3)

+ Krig og ufred (99)

+ Kunnskap, lek og spill (2)

+ Kunst (2)

+ Religion og ritualer (1)

+ Transport, handel og varebytte (2)

+ Ymse (243)

STED

- Alle fylker -

- Alle kommuner -

AKTIVT SØK

Kragere

Side 1 av 75

Nettsidene til oldsaksamlingen er oversiktlige, og det er enkelt å sortere gjenstandene utfra menyen til høyre på skjermbildet slik at man kan finne den typen gjenstander og funn man vil vite mer om.

Katalogtekst

62.
Dolkeblad (spydspids) af flint, fladt, uden særligt skaft, jfr. R. 69, spor af slibning, 12,2 cm. l. F. paa Oterø, Skaatø, Brats., paa et sted, der tidligere har staaet under vand, sammen med en mængde skjæl.
(20062).

Denne skarpe flintgjenstanden ble funnet på Oterøy i skjærgården.

Askeladden

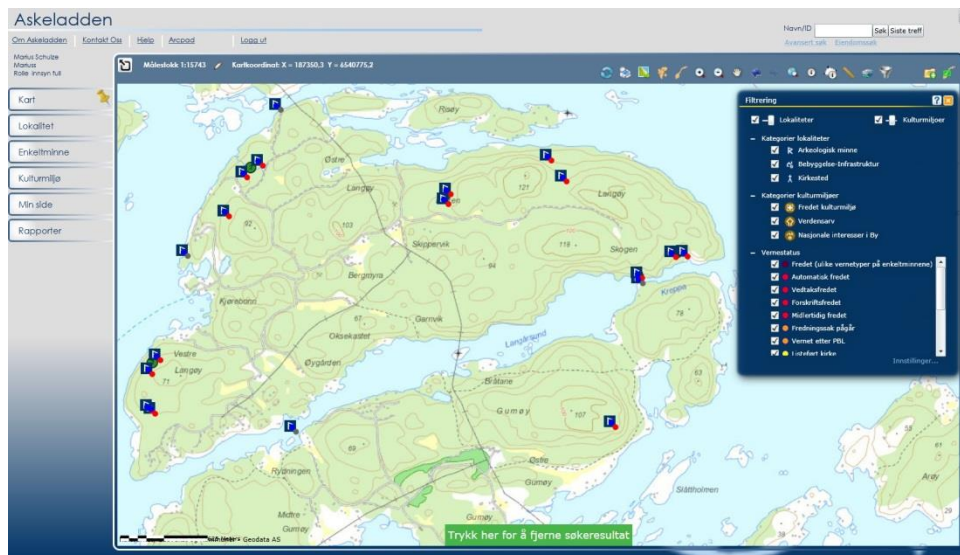
Askeladden er det offentlige sin database over kulturminner i hele Norge. Riksantikvaren administrerer databasen. På deres nettsider står definert hvilke typer kulturminner basen inneholder:

«Askeladden inneholder data om kulturminner og kulturmiljøer som er fredet etter kulturminneloven, vernet etter plan- og bygningsloven, eller kulturminnefaglig vurdert som verneverdige.

Basen omfatter arkeologiske kulturminner som er automatisk fredet, eller som krever videre undersøkelser før fredningsstatus kan fastsettes (uavklart vernestatus), nyere tids kulturminner som er fredet, midlertidig fredet, vernet etter plan- og bygningsloven eller ansett som verneverdige. Med «nyere tids kulturminner» menes etterreformatoriske (etter 1537) bygg, anlegg og kirker.

SEFRAK-registrerte bygninger er ikke lagt inn i Askeladden, men er tilgjengelig via våre karttjenester.»

Det er i all hovedsak snakk om kulturminner som er fredet, eller som kan bli fredet dersom det skulle forekomme inngrep som berører området der kulturminnet befinner seg.

Slik ser de automatisk fredede, arkeologiske minnene på Langøy ut på Askeladdens kart.

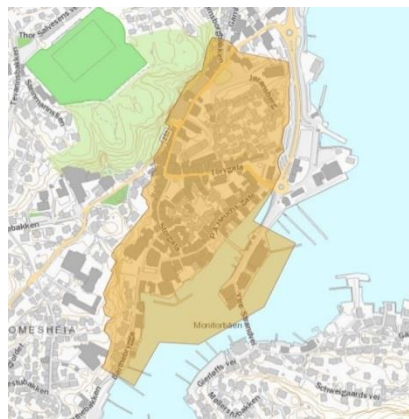
Presentasjon av minnene i Askeladden

I Askeladden skilles mellom lokaliteter, kulturmiljøer og enkeltminner. For Kragerø finnes i dag registrert 193 enkeltminner, og 131 lokaliteter.

Alle minner har et tildelt ID-nummer. Knyttet til dette nummeret kan mer informasjon om minnet, blant annet hvor minnet er, fås frem via Askeladden som en rapport. Mange minner har tekstlig beskrivelse. Få har bilder. Vernestatusen sier på hvilket grunnlag minnet eventuelt er vernet. Kulturminnene er merket med fargekoder, etter hvor i verneprosessen de er i dag.

Kart for Kragerø der ulike typer kulturminner vises genereres via søk.

Kragerø sentrum er i Askeladden registrert som kulturmiljø med nasjonal interesse. Det følger ingen vernestatus med denne registreringen. Et stort område i sentrum er imidlertid merket av på kartet, og nasjonale interesser er beskrevet som følger: «Kragerø sentrum er et typisk eksempel på en selvgrodd by der terrenget har vært sterkt formende. Store dele av området brant ned under brannen i 1711, ble bygget opp igjen og sto ferdig rundt 1750. Siden har området vært forskånet for slike ulykker.»

Nasjonale interesser i by.

Eksportere minnene fra Askeladden

Dataene i Askeladden kan eksporteres i ulikt format, og er trolig ment å kunne brukes i en lokal database. Det kan eksporteres i formatene Shape, Geodatabase og SOSI.

For å gjøre en enkel liste, kan minnene eksporteres i Excel.

Rapport for hvert enkelt minne kan også eksporteres til PDF.

Noen enkel måte å kopiere informasjonen fra Askeladden til en oversikt i dokument form finnes imidlertid ikke, og skal man ha en fullstendig oversikt med beskrivelser av kulturminnene som er registrert, må en gjøre det som rapport minne for minne.

Hvilke minner er interessante?

Igjen, som med Oldsaksamlingen, er det opp til hver enkelt, eller hver enkelt kommune, å vurdere hva som er interessante minner. Fakta er uansett at mange kulturminner er vernet, og blir interessante nettopp på grunnlag av dette, da man ikke kan rive kulturminnet eller forringe kulturminnets verdi på andre måter uten spesiell tillatelse til dette.

For Kragerø som kystby kan det være relevant at det er registrert en rekke vrak av båter. Alle båtvrak som er eldre enn 100 år er automatisk fredede kulturminner.

Lokaliteter i Kragerø

Komplett oversikt over lokaliteter og enkeltminner finnes i Askeladden database.

Hva er ikke registrert?

Minner fra krigen virker ikke å være registrert. Trolig er det meldt inn mye til Riksantikvaren fra alle tidsepoker, som ikke har blitt registrert da kulturminnene ikke har blitt undersøkt godt nok eller på andre måter ennå ikke har blitt verdig en offentlig registrering som kulturminne.

Det nevnes som nevnt at fredede og vernede minner tilgis fokus. Krigsminner fra andre verdenskrig vil pr. definisjon aldri bli automatisk fredet, etter gjeldende lover som sier at kun førreformatoriske ting er fredet av seg selv, med unntak for bygninger og anlegg der grensen for hvor gammelt det må være for å være automatisk fredet er satt til 1649. Før eller senere vil

denne måten å sette grenser utfra tidsaksen måtte endres, slik at minner etter dette også blir automatisk fredede. Dette er logisk, for ikke å skape uforholdsmessig mye saksbehandling.

Følgende kulturminner i Kragerø finnes eksempelvis i dag ikke i Askeladden:

De lokale kulturminner langs kulturminnestien på Berg, med unntak av Berg.

De lokale kulturminner langs folkestien i Studsdalen.

Krikken, og andre krigsfort.

Enkelte gravplasser, eksempelvis ved Gumøyknuten.

Falloskulptur fra lokal gård.

Det kreves spesielle rettigheter for å legge til og redigere kulturminner i Askeladden, og kommunalt ansatte kan i dag ikke gjøre dette fritt på egen hånd. Det forutsetter rettigheter som saksbehandler i Askeladden-databasen, for å redigere og registrere nye kulturminner.

Kulturminner som ikke er registrert i Askeladden, kan meldes til fylkeskommunens kulturminneforvaltning.

Hva gjelder kulturminner som ikke er registrert, stammer disse fra alle tider. Det er snakk om minner som er av nyere tid, som det vil måtte foregå en faglig vurdering for at skal bli registrert, kanskje også en fredningsprosess. Det er også snakk om minner som kunne vært registrert som automatisk fredet, utfra hvor gamle de er. Muligvis har minnene ikke blitt meldt inn, eller ikke blitt meldt inn på korrekt måte, til fylket og Riksantikvaren.

En kulturminnefaglig vurdering av minner krever også ressurser, og det er naturlig å anta at registreringsprosessen tar tid, selv om minnet i seg selv kan være verdig en plass som automatisk fredet kulturminne, og tilsynelatende kunne vært puttet rett inn i databasen.

I Kragerø har det vært aktiv en kulturminnegruppe, og lokale ildsjeler. Det er naturlig å tro at det har blitt forsøkt registrert mer til Riksantikvaren enn det som i dag vises i Askeladden.

Pr. i dag foreligger ingen dokumentasjon som kommunen har tilgang til om turistforeningens egenregistrerte kulturminner, og minnene som er satt inn med koordinater og stedsnavn på kommunens kartside. Begge disse oversikter samsvarer ikke med minner i Askeladden.

Å få tilgang til turistforeningens dokumentasjon samt dokumentasjon på minnene som er registrert i kommunens kartside under «hustufter», «gravrøyser» og annet, for å se om disse samsvarer med hverandre kan være interessant. Uansett er det viktig med mer informasjon for å verifisere stedene som er blitt plottet inn i kommunens kartbase. Kanskje er disse stedene av interesse både for fylket og Riksantikvaren, og det er uvisst hva som har blitt meldt inn.

Hvordan registrerer man til Askeladden?

Det finnes et omfattende registreringsskjema man kan benytte for å melde inn kulturminner man ønsker at Riksantikvaren skal forholde seg til. Dette er tilgjengelig på riksantikvarens

nettside, sammen med annen informasjon om kartlegging og registrering. Kulturminner kan også meldes til fylkeskommunens kulturminneforvaltning, med en beskrivelse av kulturminnet og koordinater for hvor det befinner seg. Som nevnt kan kulturminner kun registreres inn i Askeladden dersom man har rettigheter som saksbehandler i databasen.

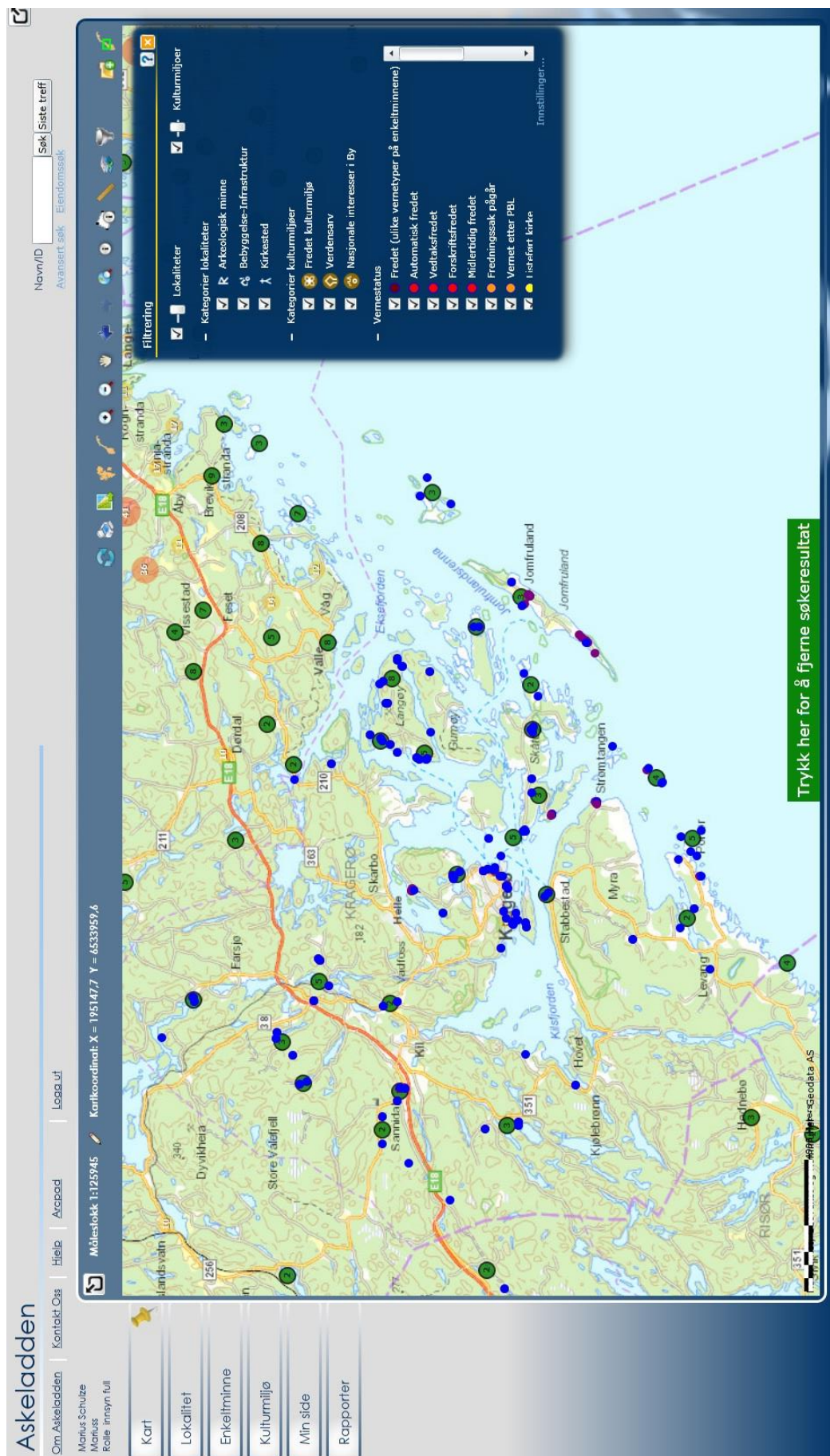
Kulturminnesøk

Kulturminnesøk.no er Riksantikvarens hobbyvariant av Askeladden. Kulturminnesøk er ikke tilrettelagt for brukere i offentlig forvaltning. Kulturminnesøk bruker data fra Askeladden.

Kulturminnesøk viser noe færre offentlig registrerte enn det som vises via Askeladden. Dette kan skyldes at kulturminner som ikke er kartfestet, blir utelatt ved visning i Kulturminnesøk.

Det er ikke mulig å eksportere data fra Kulturminnesøk i samme grad som fra Askeladden.

Kulturminnesøk gir offentligheten mulighet til å registrere kulturminner. Det foreligger mange kulturminner meldt inn av ildsjeler, i Kulturminnesøk. Dette gjelder imidlertid for andre områder enn Kragerø, og resultatene for søk på Kragerø kommer fra Askeladden.

Askeladdens karttjeneste er oversiktlig, og viser nøyaktige plasseringer, oversikt over vernestatus og gir ulike valg for hva som skal vises på kartet.

Fylkeskommunens verneplaner

Fylkeskommunen driver arbeid med kulturminner, og forvalter penger for skjøtsel av vernede kulturminner. Det foreligger ingen offentlig oversikt over kulturminner hos Fylkeskommunen i Telemark. Imidlertid foreligger det oversikt over de ulike typer kulturminner som finnes generelt i Telemark. Det er rikelig med informasjon om kulturminnearbeid, og henvisninger til Riksantikvarens ulike informasjonsskriv. Kulturminneplan for Skien kommune finnes.

Verneplaner gir allikevel informasjon om kulturminner det arbeides med å verne.

I Kragerø er Nedre Langtangen fredet, som ishus, etter vedtaksfredning.

Gården Saltbutangen på Skåtøy er foreslått fredet. Stedet er registrert i Askeladden merket «fredningssak pågår».

Begge disse gårder er presentert i en eldre verneplan, som «kystkultur». Verneplanen er ikke pr. i dag tilgjengelig via nettsiden til Telemark Fylkeskommune.

Ulike felter prioriteres til ulik tid. Utfra planstrategien for perioden 2012 – 2016 ble det arbeidet med å lage en «Regional strategi for kultur og kulturminner som attraksjon og identitet». Strategien er nå ferdig, og heter i dag «Strategi for kultur og kulturarv».

Det foreligger i dag ingen fersk verneplan som omhandler nye steder i Kragerø. Fylket arbeider imidlertid med å verne Tollboden.

I «Strategi for kultur og kulturarv» nevnes steder i Kragerø som severdige:

Kragerø sentrum

Kulturlandskap på Skåtøy og Jomfruland

Utover verneplaner og overgripende strategier, har fylket mye informasjon om kulturminner som de benytter i sitt arbeid med kulturminneforvaltning. Fylket har blant annet arkivert SEFRAK-registreringen. Fylket har et eldre topografisk arkiv som strekker seg fra starten av 1800 tallet, der det foreligger en rekke funn som ikke kan kartfestes nøyaktig i dag, funn som er av eldre kaliber. Fylket har også oversikt over i hvilke regulerte områder i kommunen det har vært arbeidet med kulturminner etter 2002. Utover dette har fylkeskommunens kulturminneforvaltning egne dataprogrammer for å beregne hvor det er mest sannsynlig å gjøre interessante arkeologiske funn.

SEFRAK-registeret

SEFRAK er Norges største oversikt over kulturminner. Registreringen foregikk fra 1975 til 1995. Alle hus som er bygget før 1900 skal i teorien være vurdert og registrert i SEFRAK. Ved de seneste registreringer har hus frem til 1910-1920 også blitt tatt med i registreringen.

SEFRAK har en veiledende funksjon. Registeret er ment å inneholde alle hus som har kulturhistorisk verdi, og som kommunene bør være obs på i forbindelse med byggesaker og utvikling/riving. Det knyttes allikevel usikkerhet til materialet i SEFRAK, da registreringen er utført av ikke-fagkyndige personer, gjerne langtidsledige som har blitt satt på oppgaven gjennom Aetat. I sentrumsplanen 2013 for Kragerø skriver kommunearkitekt Jan Abrahamsen:

I dag vurderes Sefrak-registeret ikke å være pålitelig nok, og benyttes derfor bare til å skaffe en pekepinn og en grovkornet oversikt av den aktuelle bygningen.

Riksantikvaren arbeider med en videreføring av registreringsarbeidene i en landsomfattende koordinering av alle typer kulturminneregistre. Dette opplegget kalles NOREK, og vil gi store muligheter for lett tilgang til alle typer informasjon om kulturminner og miljøer. Ikke minst i planleggingssammenheng vil dette kunne bli et svært nyttig verktøy.

På Kragerø kommunes kartside, er det plottet inn utallige SEFRAK-registrerte hus i Kragerø. For å finne husene må kartet zoomes inn til målestokk 1:2000. Å få komplett oversikt over SEFRAK-registrerte hus utfra kartsiden er dermed særs vanskelig. Informasjon om at huset er SEFRAK-registrert er derimot greit å finne, om man vet hvilket hus man ønsker å undersøke.

SEFRAK-bygg er registrert i kartverkets eiendomsregister Matrikkelen.

Det er veldig mange SEFRAK-hus i Kragerø.

Materialet etter registreringene er arkivert hos fylkeskommunen. Det er bekreftet av fylkeskommunens kulturminneforvaltning i Telemark at den skriftlige dokumentasjonen på de SEFRAK-registrerte hus i Kragerø befinner seg hos dem.

Kartsiden til Kragerø kommune

På kartsiden finnes som nevnt SEFRAK-bygg ved manuell innzooming av kartet. SEFRAK-bygg vises med en tydelig «S» dersom man huker av for SEFRAK under kulturminner i menyen som angir hvilke kart som skal vises.

Utover SEFRAK er det også registrert lokale kulturminner under følgende kategorier:

Hustufter og gravrøyser

Ishus

Kultur

Kirker og kirkegårder

Noe mer enn koordinater og stedsnavn finnes imidlertid ikke av informasjon. I henhold til bygg og areal fikk de presentert en liste med stedsnavn og lokasjoner. Hvor dokumentasjonen på disse lokale kulturminnene i dag er, er et uavklart spørsmål, sammen med spørsmålet om hvor godt dokumentert stedene er med tanke på alder, hvem som har brukt de, bodd der, etc.

Disse lokale kulturminnene samsvarer ikke med Askeladdens database. Det er et uavklart spørsmål om disse minnene er meldt inn til Riksantikvaren.

Personer som har arbeidet med å dokumentere disse lokale minnene, burde sitte på mer informasjon enn det kommunen i dag har tilgjengelig.

Kulturminnegruppen i Kragerø

Kulturminnegruppens arbeid har resultert i en bok, kalt «Byvandring i Kragerø».

Det foreligger også dokumentasjon i perms form. Permene dokumenterer gruppens arbeid på vei mot en kommunal **kulturminneplan**. Noen oversikt over kulturminner gruppen har funnet eller dokumentert finnes imidlertid ikke, utover noen få enkeltminner.

Det sies at gruppen aldri kom ordentlig i gang med selve registreringsarbeidet, og at det ikke var ønsket å bruke det innmeldingsskjemaet som ble laget i forbindelse med registrering.

Det er allikevel foretatt et omfattende arbeid av gruppen med ansvarsfordeling, gruppevis sorteringer av kulturminner som var ønsket dokumentert, samt et påbegynnende arbeid med en lokal database. Det foreligger kommunikasjon mellom gruppen og Riksantikvaren.

Gruppen fikk støtte fra bl. a. kommunen for sitt arbeid. Gruppens arbeid har resultert i den nevnte boken, samt materiale for andre publikasjoner for gruppens deltagere.

Kulturminnegruppens arbeid har også resultert i **kulturminneløypa på Berg i 2009**.

Kulturminneløypa i Kragerø

Kulturminneoversikt

- Lystgården Berg
- Gravhauger
- Utekkpunkt
- Tufte, Lymf
- + 2 Høiere
- Tufte, sommerfjes
- Vålbergstjerna
- Øvre Langsetangen
- Gammel veifar

Kulturminneløypa

Bilvei

KULTURMINNEÅRET 2009

**Kulturminneløypa i Kragerø:
Fra Istid til "istid"**

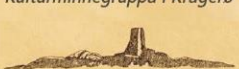
Kragerø's kulturminneløype ble åpnet i 2009 etter å ha blitt valgt ut som en av Kulturminneårets 40 profilerte løyper. Kartet nedenfor viser løypas rute gjennom skogen nord for Berg.

Mer informasjon og et mindre kart finnes i den gratis brosjyren som er plassert i 'lommen' til høyre. Løypa er merket i naturen med [farge] og med metallskilt på hver av dens ni poster.

**Kragerø's Heritage Trail:
From the Ice Age to the "ice age"**

Kragerø's Heritage Trail was opened in 2009 after having been chosen as one of 40 such trails marking Norway's Cultural Heritage Year. The map below shows the trail's route through the forest. More information and a smaller map will be found in the free brochure placed in the 'pocket' on this sign's right-hand side. The trail is blazed through the woods with patches of [colour] and with metal signs at each of its nine stops.

Kulturminnegruppa i Kragerø

Kragerø - Perlen blant kystbyene

Edvard Mundt

Ni kulturminner med hvert sitt skilt, danner kulturminneløypa «Fra istid til istid» på Berg.

Mer informasjon om kulturminnene, med tekst fra dokument «skilttekster rev 040309»:

Lystgården Berg

Huset er bygget ca 1803 i Louis-seize-stil. Bergs siste private eier, frk. Henriette Homann, testamenterte hele Berg til kommunen som museum og friområde. Mye av inventaret fra frk.

Homanns tid er utstilt i den gamle hovedbygningen, og er et eksempel på en sommerresidens eller lystgård fra 1800- og tidlig 1900-tallet.

Parken er i engelsk landskapsstil med sjeldne trær (se skiltene) og spaserstier. Parkens eiketrær regnes for å være over 600 år gamle; den eldste finnes til venstre langs stien nedover bakken til Bergsbukta. Øverst i parkens venstre hjørne er flere store lindetrær plantet i en halvsirkel. De danner et naturlig lysthus. Forpakterboligen, der kjernen kan dateres til 1600-tallet, er antakelig gårdens første våningshus.

Selve eiendommen er på nærmere 700 mål. Merket naturstier er lagt ut i skogen, med start fra veien til Bergsneset. Det er også flotte bademuligheter på Berg, bl.a. i Bergsbukta nedenfor hovedbygningen og langs strendene på Bergsneset. En kjørbær vei på ca 1 km fører fra parken og utover til neset.

Gravhauger

De ligger på bakkekammen til høyre (nord) for hovedbygningen. Selv om haugene ikke er tidfestet ved hjelp av arkeologiske undersøkelser, er det ikke urimelig å datere dem til yngre jernalder, ca 800 e. Kr, og se dem som gravsteder for folket som bodde her på denne tiden.

Noe annet som kan vise til høy alder på bosetningen her er selve navnet, Berg. Som stedsnavn, er det av typen èn-stavelser naturnavn som hører til de eldste her i landet. Andre tilsvarende stedsnavn er Haug, Vik, Nes o.lign. Selv om tidfestning ikke er sikker, kan slike stedsnavn vise tilbake til tiden omkring Kristi fødsel eller enda lengre bakover til nettopp yngre jernalder. Når vi også vet at Berg var bebodd i høy middelalderen (den nevnes som "Bergh Øde" etter Svartedauen ca.1350) regnes det som en indikasjon på en bosetning som strekker seg langt bak i tiden før vår tidsregning.

Vi vil minne om at alle slike eldgamle kulturminner er automatisk fredete, og at det ikke er lov å grave i dem eller ødelegge dem på annet vis.

Utsiktspunkter

Disse ble i sin tid anlagt av familien Homann som et mål for hyggelige ettermiddagsturer i tiden etter at familien overtok Berg i 1820-årene. Steinfundamenter til stien som ble bygget da er fremdeles synlig enkelte steder. To av Berg museets ildsjeler, Håkon Finstad og Mads Olsen, påtok seg å gjenskepe utsiktspunktene og sørge for at benker ble satt opp der. På folkemunnen ble stedene prompte døpt om til "Mads hvile" og "Håkons benk".

Fra utsiktspunktene er det et vidt utsyn over Hellefjorden og Helle. Nå mest kjent som et boligområde. Tidligere var det stor industrivirksomhet på Helle Heinrich Moss, som bygget Bergs gamle hovedbygning ca 1803, bodde på Helle og eide et sagbruk der. Kan det tenkes at da han så hvor lenge solen skinte på motsatt side om ettermiddagen, ble påvirket til å bygge en lystgård på Berg? Mange av Kragerøs rike handelsborgere bygget seg slike sommerresidenser andre steder i Kragerø i samme tidsrom.

Tufter, Limyr

Tuftene, eller kanskje burde en si ruinene, er lett synlige, tørrmurte kjellere etter bygningene som en gang sto her. Det er kun disse ruinene som kan påvises her; andre eventuelle bygninger på plassen kan ha vært så skrøpelige at alle spor etter dem er borte.

Om det var gårdsdrift her er vanskelig å si, det mest sannsynlig er at det bodde husmenn uten jord som hadde dagsarbeid på større gårder og fikk ellers et levebrød ved å påta seg forefallende arbeid – som fiskere, isarbeidere, eller sjøfolk. Vi vet at det på ett tidspunkt bodde minst to familier her.

I følge lokal tradisjon var det også skjenkested her i en av bygningene. Plassen lå greit til langs veien mellom Kragerø og Helle, og det kunne sikkert smake med litt sterkt for dem som hadde krysset fjorden. Skjenkestedene drev utskjenkning og solgte brennevin i smått – koppvis, glassevis eller kanskje bare en sup fra kaggen. Etter 1814 var det tillatt for enhver å brenne hjemme, og alle hadde brennevin. Det er beregnet at forbruket var steget til ca. 7 liter ren spirt pr innbygger i 1840. Er det rart at skjenkestedene ble sett på som fattigmannens trøst og ulykke?

Hellere

En heller er et naturlig sted i en loddrett fjellskrent som er grunnere enn en hule, og hvor det er mulig å søke ly over kortere eller lengre tid. I og med at denne ligger på ca 95 moh, har vi lov til å tro at den er blitt brukt av jegere fra vår eldste steinalder. På det tidspunktet, ca 9-9500 år siden, hadde isbreen trukket seg tilbake fra vårt område. Den lå da et sted i nåtidens Drangedal. Vekten av isbreen presset landet ned slik at havet sto ca 90 m høyere enn i dag.

Bjørneknuten (186 moh) og Lovisenbergkollen var da eneste areal på Langetangen som stakk opp av havet, strategisk for jegerfolket som krysset havet sørfra eller fra nåværende Sverige. ”Vår” heller lå da i strandsonen, beskyttet mot nord og øst. Når vi vet at spor etter slike jegerfolk er funnet på gården Haugholt i Sannidal, er det nærliggende å tro at ”vår” heller kunne friste som oppholdssted langs veien. Ingen arkeologiske undersøkelser er hittil gjort ved helleren, slik at vi ikke kan vite sikkert om den ble tatt i bruk for så mange årtusener siden.

Tufter, sommerfjøs

Tuftene ligger som tørrmurte kjellerester. Sommerfjøsene har tilhørt Øvre Langetangen gård (se post 8) og er antakelig bygget midt på 1800-tallet. De er viktige minner etter en tid da det var tvingende nødvendig å ta vare på all dyrkbar jord.

Innmarka var brukt til produksjon av mat og utmarka til forproduksjon. Sommerfjøs ble bygget i grensen mellom innmark og utmark. I sommerfjøsset ble dyra melket morgen og kveld. Her kunne de også stå om det var kaldt ute eller hvis de måtte vernes mot rovdyr. Det gjorde det også mulig å samle all verdifull gjødsel til senere bruk på åkeren.

Melken måtte også bringes morgen og kveld fra sommerfjøsset og bort til selve gården. Det var ofte ungguttenes jobb å bære de fulle spannene gjennom skogen og hjem. I hvert fall har en eldre mann fortalt at han minnes at 50-liters-spenn var ”gruelige tunge”.

Øvre Langetangen

Det nåværende våningshuset er bygd ca. 1860 i schweitzerstil, med bratt saltak, stående faspanel og krysspostvinduer (sprossene former en "T"). Gårdens uthusbygninger er for det meste borte. Restene av låvebygningen kan fortsatt sees, og her og der i krattskogen finnes det tufter og grunnmurer etter mindre bygninger. Stedet brukes nå som feriested.

Den første eieren som vi vet om, Albert Biørn, eide gården ca. 1820. I 1845 var den eid av en som het Anders Salvesen. Den var da en stor gård med hest, 8 kuer og 3 sauer. Det ble sådd 1 ½ t korn og satt 7 t poteter. Gården ble så overtatt av Johan Martin Dahll i 1860-årene. Det sies lokalt, og ikke bare i spøk, at Dahll og broren, bergmester Tellef Dahll, begge geologiutdannede og virksomme på mange andre felt, hadde fått ført opp huset for å være overnattingssted for sine mange geologkolleger. Brødrene hadde begge omfattende og verdifulle geologiske samlinger, og hadde lagt merke til at interessante eksemplarer ble borte hvis og når kollegaene bodde hjemme hos dem....

Valbergtjenna

Tjenna er et synlig minne om Kragerøs siste istid som varte fra tidlig på 1850-tallet til nærmere 1960. Denne istiden var basert på kommersiell produksjon av naturis for eksport til Mellom- og Sør-Europa. Dammen ble skapt da Johan Martin Dahll fikk demmet opp en bekk i 1860-årene. Fra Valbergtjenna ble det skipet ut ca 10 000 tonn is hvert år.

Det fantes over 30 isbruk i Kragerø-distriktet. Disse ga kjærkommet vinterarbeid til sjøfolk og gårdbrukere. Isbrukene var ruvende arbeidsplasser med dammer, stall for hestene, isrenner ned til ishusene ved sjøen, og lasteplasser for seilskipene som fraktet isen om våren og sommeren til brukerlandene rundt om i Europa.

Johan Martin Dahll var blant pionerene i denne industrien. Han var tidlig ute med å benytte trerenner til istransport ned til lasteplassene og med å få bygget isolerte ishus til bedre lagring av naturisen. Hans omfattende redervirksomhet hadde sitt utgangspunkt i behovet for transport av naturisen. Johan Martin Dahll var også landets største private bergverkseier.

Gå gjerne en tur rundt tjenna, eller ta til venstre når du har kommet ut på Valbergveien igjen. Begge rutene leder til demningen som ble bygget for å skape Valbergtjenna hvor det også er utsikt ned på tomten der ishusene en gang lå.

Gammelt veifar

Veien finner man spor av flere steder langs løypa. Her er det meget synlig. Som i alle tidligere tiders kystsamfunn, var det også i Kragerø nødvendig å bruke båt for å komme noenlunde raskt fra sted til sted. En ville ha brukt mye lengre tid over land, og det var ikke engang sikkert at det fantes en skikkelig vei. Da måtte en vandre til fots eller i heldigste fall, finne en sti det gikk an å ri på. Fra Kragerø-siden ved Marienlyst (sykehuset) eller Sandåsen var det roslyss, slik det også var mellom Langetangen og Helle. Faret over tangen løp fra Håkonsbukta på Valbergsiden og til Hellefjorden. En del av faret gikk tapt da Johan Martin Dahll fikk demmet opp isdammen. Under tørkesommeren for noen år siden, da Valbergtjenna minket sterkt, ble det igjen mulig å se det gamle faret der det en gang hadde gått en vei.

Turistforeningens turkart

På turistforeningens turkart vises kulturminner, fornminner og severdigheter. Denne oversikten samsvarer ikke med oversikten i Askeladden.

Minner som er merket av på turkartet samsvarer med objekter på Kragerø kommunes kartside under «hustufter» og «gravrøyser».

Det foreligger ingen dokumentasjon om minnene, i forbindelse med kartet.

Folkestiarbeidet

Folkestien i Studsdalen har merket av **lokale minner med plaketter langs stien**. Lokasjonen til minnene finnes også på kart, som er arkivert på kulturkontorets felles dataområde.

Kulturminnene er ikke vernet eller fredet ved lov eller forskrifter. De er allikevel av lokal kulturhistorisk verdi.

Det er flere minner enn plaketter, og noen plaketter har informasjon om flere minner.

Kulturminner i Studsdalen:

- 1, Møllestein
- 2, Skytterhus fra 1887
- 3 a, Kors nr. 17
- 3 b, Kors nr. 18
- 3 c, Kors nr. 19
- 3 d, Kors nr. 20
- 4 a, Målområde
- 4b, Grunnmur
- 5 a, Målområde
- 5b, Standplass
- 6a, Sti til standplassen
- 6 b, Skytterhus til 1887
- 7, Kors nr. 16

Mer informasjon om kulturminnene ved folkestien finnes i dokumentet «Kulturminner i Studsdalen med bilder 12.01.19», som her gjengis i sin helhet:

Folkestien og kulturminnene i Studsdalen

Folkestien som starter og ender ved Stadion, gjør en sløyfe innom Studsdalen hvor den er lagt så nær kulturminnene der som mulig. Folkestien og kulturminnene ble åpnet og presentert for publikum 19. september 2004 i nærvær av blant andre daværende ordfører Erling Laland.

Åpning av Folkestien. Fra venstre Elke Karlsen, ordfører Laland og leder av Demensforeningen Ragne Jensen.

Det var Arne Gudmund Køhler (1922-2008) som så det som en oppgave at synlige minner i Studsdalen om svunne tider skulle bevares og gjøres kjent for kommende generasjoner.

Sjansen bød seg da den nystartede Demensforeningen i Kragerø, på vegne av Nasjonalforeningen for folkehelsen, gjorde det kjent omkring årtusenskiftet gjennom avisene at den arbeidet for å få til en Folkesti i kommunen. Kravet om økonomisk støtte fra blant annet Nasjonalforeningen var at den skulle legges slik til at det knyttet seg opplevelser til den, for eksempel ved at den ble lagt ved kulturminner.

Kai A. Køhler tok kontakt med styret i Demensforeningen og orienterte om kulturminnene i Studsdalen, og foreningen fattet interesse for at Folkestien ble lagt i en sløyfe fra Stadion over Skriverheia gjennom Studsdalen og tilbake til Stadion via Studsdalsveien.

Anne Grete Klausen fra Demensforeningen ble med på flere orienteringer i området. Her deltok også Arne G. Køhler, Kai A. Køhler, Elke Karlsen fra Kulturkontoret og kultursjef Harald Bothner.

Omsider bestemte Demensforeningen seg for å satse på en Folkesti i Studsdalen. Kommunen ga grønt lys. Kai A. Køhler skrev orienterende tekster om de forskjellige minnene. Elke Karlsen sørget for at disse ble overført til skiltplater. Sju skilter ble plassert ut i Studsdalen foruten to informasjonstavler, en ved Stadion og en ved Studsdalsveien.

Skiltene i Studsdalen ble senere utsatt for en del vandalisme. Stolpene ble senere byttet med mer robuste stolper. Skigruppa i KIF har utført mye dugnadsarbeid i årene etter åpningen.

Det ene av de to informasjonstavlene.

(1) Møllestein og hoppbakke

På folkemunne har det hett seg at møllesteinen skulle fraktes fra Johan Georg Dahlls (1788 – 1832) vindmølle på Vetten til Dahlls nye mølle ved Skibodden. Under transporten falt den av på det stedet hvor den nå ligger. Dette er en høyst usikker tradisjon.

Eldre folk fra området mener å huske at det var to møllesteiner.

Sikkert er det at møllesteinen ble slått – eller snarere – sprengt i stykker med dynamitt av ungdom fra nærområdet på et eller annet tidspunkt i mellomkrigstida.

Bakken fra Maistanga og opp til hoppbakken het tidligere ”Møllestensbakken”. Uoffisielt ble den kalt ”Knut Velkoms bakke”.

Møllesteinen ved hoppbakken.

Det ble arrangert ”præmieskirend” i Studsdalen allerede i 1880-årene. Det var gjerne fellesarrangement mellom Kragerø Turnforening og skytterlaget

”Riflen”. Det første registrerte skirenn var nettopp et slikt fellesarrangement. Det fant sted søndag 19.februar 1888.

I 1904 bygde Kragerø Sportsklub (av 1900) en ordentlig hoppbakke på det stedet hvor den nåværende står.

(2)SKYTTERHUSET (av 1887)

Skytterlaget ”Riflen” ble stiftet 17.mai 1860. Johan Martin Dahll (1830 – 1877) er oppgitt som stifter av laget. Han avgav grunn til tre baner på henholdsvis 300, 150 og 75 meter. Skytterhus ble oppført, men det brant i 1887. Et nytt hus ble oppført samme år.

I 1890-årene dabbet interessen av blant medlemmene, blant annet av politiske årsaker. Baner og hus forfalt. I 1911 kjøpte Kragerø Idrætsforening huset for 600 kroner. Beløpet gikk med til å dekke skytterlagets gjeld til lagets siste formann, justisvaktmester Klavestad.

Huset ble imidlertid videresolgt til Bertha og Theodor Evensen som brukte materialene (sammen med materialer fra ei smie og ei spisebrakke ved Haukedalsgruva på Fugleheia) til å påbygge sitt hus på Maistanga.

En tid etter århundreskiftet ble skytterhuset brukt som øvelseslokale for Kragerø Hornmusikk.

Skytterhus av 1887.

(3) GRENSEKORSENE nr. 17, 18, 19 og 20

Fra 1.januar 1882 ble Skåtøy herred utskilt fra Sannidal. I de følgende åtte årene oppstod det strid om hvor grensen mellom Kragerø kjøpstad og Skåtøy herred skulle trekkes. Striden mellom de to kommunene gjaldt dels ønsket om ikke å innlemme, respektivt ønsket om å bli kvitt de nye forstedene som hadde vokst fram nord for Tallakshavn og Visiterodden, ved Biørneveien, på Maistanga, Tangeheia og Sandåsen. Her bodde det mange barn, og ingen av kommunene ville ha økt belastning på skolebudsjettene.

Ved lov av 3.mai 1890 – gjeldende fra 1.januar 1891 – ble grensene fastlått og grensekors satt opp.

I heia bak finnes kors nr.17, 18 (med avslåtte vinger), 19 og 20.

Kors nr. 20 ble funnet av Ragnvald Bjørkholta. Det er plassert i krysset ved den nordlige stien ned til Frydensborg og stien som fører forbi skilt nr. 5A.

Grensekors nr.19.

Grensekors nr.20.

Stien fra Studsdalen og ned til Frydensborg. Kors nr.20 står i skråningen til venstre på bildet.

Kors nr. 21 og 22 ned mot Frydensborgbukta synes å ha gått tapt.

(4A) MÅLOMRÅDE OG (4B) GRUNNMUR UNDER BEKKEDALSHEIA

I heia under Bekkedalen sees det målområdet til "Riflen" som er best bevart.

Målområdet under Bekkedalsheia.

(4B) Det er mulig at grunnmuren ved stien ned til Sandåsen (nord for målområdet) er rester etter husmannsplassen som ble kalt Studsåsen. Den ble fraflyttet omkring år 1900.

Grunnmur.

(5A) MÅLOMRÅDE OG (5B) STANDPlass

I skråningen under åsen hvor grensekorsene 17,18 og 19 er plassert, og ca. 50 meter sør for grensekors nr.20, sees restene av målområdet til den ene av "Riflens" tre baner. Standplassen for dette målområdet og det som sees under Bekkedalsheia, skal ha vært på sletta mellom disse to punktene.

Den antatte standplassen.

Målområdet.

(6A) STI TIL STANDPLOSS OG (6B) SKYTTERHUS TIL 1887

På åsen øst for stien som fører fra Studsdalssletta mot Frydensborg finnes rester etter en sti som førte til den ene av standplassene til "Riflen". Målområdet til denne banen var i området ved den senere skibakken "Bjerka".

I nærheten av standplassen er også en grunnmur hvor sannsynligvis "Riflens" første skytterhus stod. (Det som brant i 1887).

Stien opp til standplassen.

Skytterhuset

(7) GRENSEKORS nr.16

Grensekors nr.16 er det vestligste av de fem grensekorsene i Studsdalen. Det ble oppdaget av den da ti år gamle Jørgen Gulliksen. Arne G. Køhler kjente ikke til det. Fra dette korset er det fri sikt til kors nr.17.

Sør-vest for nr.16 – ved Granittveien 7 – står kors nr.15. Derimot synes kors nr.14 – ved Studsdalsveien nr.3 – ut til å ha gått tapt.

Grensekors nr.16.

Posisjonene ble tatt 01.12. 2004 av Øystein Knudsen. Nye målinger ble gjort 29. 04. 2009 av kommunens oppmålingsavdeling.

Berit Yndestad tok flere av bildene 15. september 2007. De øvrige fotografiene er tatt på åpningsdagen i 2004.

Alf Gunnar Rugtveit har bearbeidet bildematerialet.

Informant:

Avdøde Arne Gudmund Køhler viste og orienterte Kai A. Køhler om de forskjellige objektene i 1990-årene.

Senere ble opplysningene utdypet ved nedenstående skriftlige kilder.

Kilder:

Møller: Se Håkon Finstad, Møller og kverner i Kragerø og i Kalstadkilen. (Årsskrift KSH 1981 s.43 ff.)

Hoppbakken: Se Joseph Brunsvig, Kragerø Idrettsforening 75 år. (Kragerø 1956 s.71)

Møllestensbakken: Notis i Vestmar, 27.august 1959

Skytterhuset (fra 1887): George Dahll m.fl., Opptegnelser om slekten Dahll, 1959 s.252. Egil Sørli, Skytterrørsla i distriktet. (Sannidal og Skåtøy Bygdebøker bd. III s.448 ff). Brunsvig op.cit. s.87 Musikkerindringer 1867-1946 i anledning Sigvart Andresens 60 årssdag 25.mars 1946 s.13. Alf Malmberg, Intervju med Birger Grimsgaard (Gjenopprett i Kragerø Blad Vestmar, 17.januar 2000)

Grensekorsene: Odd Robbestad, Fra grensetvistenes tid. Et bidrag til felleskommunens historie.(Art. i Året 1983 I Kragerø Sparebank 57. Forretningsår upag.)

Standplass og målområder: Se kilder til skytterhuset samt en lokalkjent muntlig kilde

Grunnmur (ved stien Studsdalen/Sandåsen): Lokalkjent muntlig kilde. Navnet Studsåsen forekommer i Carsten Hopstock, Søndre Kalstad og Kragerø-slekten Biørn i byen og på landet.(Kragerø 1975 s.303)

Skytterhuset (til 1887): Referat fra en rettslig undersøkelse (Vestmar, 5.juli 1902)

12.01.09. Kai A. Køhler

Utvalgte publikasjoner

Telemark Historielag har gitt ut en bok som heter Telemark Historie nr. 22 kystkultur, med informasjon om lystgårder, som kan være aktuelt å forholde seg til.

Kystguiden av Tor Kjetil Gardåsen har historisk informasjon om steder i Kragerø, mange som kan sies å være kulturminner.

Kulturminnegruppens bok om vandring i Kragerø sentrum er høyst aktuell, og er i seg selv en oversikt over kulturminner i Kragerø sentrum.

Jean Aase sin artikkel om middelaldergårder i Kragerø er interessant, og presenterer en oversikt over hvor det var gårder i middelalderen. Fra «Historieglimt» 1999.

Historielagene jobber for øvrig kontinuerlig med kulturminner, og det foreligger mye informasjon i deres tidsskrifter. Det kommende historieverket vil trolig inneholde mye informasjon om plasser og bygg i Kragerø som gjerne kan kalles kulturminner.

Avisutklipp fra trettitallet som har blitt utlånt av Jean Aase gir informasjon om funn av ulike steinaldergjenstander i Kragerø. Lokalavisa satte tydelig fokus på kulturminner den gang.

Sentrumsplanen 2013, vern og utvikling, gir mye informasjon om fredede og verneverdige bygg i Kragerø, og kommunens arbeid med dette. Lokale kulturminner i ordets vide forstand omtales også, som ved beskrivelsen av den kommunale satsingen «våre felles møteplasser». Planen er ennå ikke vedtatt, og i forbindelse med dette er heller ikke områder og bygg som omfattes av vern etter plan- og bygningsloven i Kragerø oppdatert i tråd med planen.

Flintfunn i Kragerødistriktet

Det finnes en oversikt over flintfunn i Kragerø, utover Oldsaksamlingens database. En registrering har samlet informasjon om flintfunn i Kragerø. Funnene har blitt gjort i tiden 1962 til 1973. Registreringen er skrevet av Anne-Karine Sandberg. Registreringen finnes i form av en notatbok med dokumentasjon om funn, med tilhørende kart og liste over funn.

I notatboken beskrives registreringen på første side som «Oldfunn langs Leivannsvassdraget og i Kjølebrønnsdistriktet». Notatbok, kart og liste har sin tilhørighet på Berg museum.

KART - FORKLARING

De RØDE TALLENE viser FLINTFUNN i Kragerø kommune:

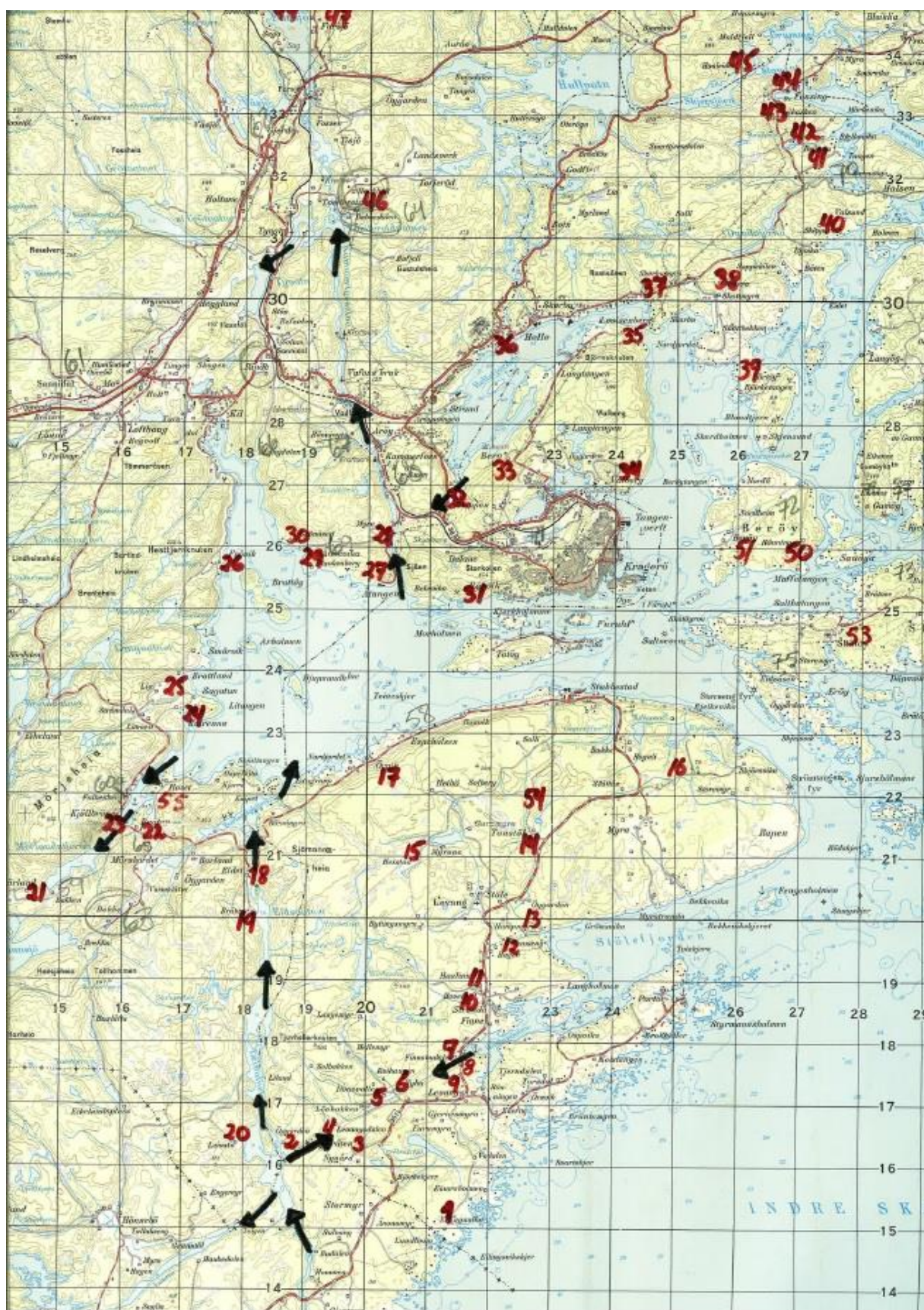
1. ELLINGSVIK	19. BRÅTANE	37. SKARBUDALEN
2. ØYGARDEN	20. LEIVANN	38. KJERRA
3. BRÅTEN	21. MØRLAND	39. BORTØY
4. LEVANGSDALEN	22. BRÅTEN	40. SKIPPERVIK
5. DONVOLLEN	23. KJØLEBRØND GÅRD	41. BRÅTEN
6. NYBU	24. KOLRENNNA	42. LØVSTAD
7. FINSBUDALEN	25. BRATTLAND	43. LÅKASKEN
8. LEVANG	26. FRØVIK	44. FOSSING
9. LEVANG	27. ÅTANGEN	45. HASSELEIDET
10. HOVET	28. LEIRVIKA	46. HAUGHOLT
11. HASLUM	29. BLANKENBERG	47. FARSJØ
12. STAVSENG	30. GRØNÅSEN	48. LUNDEREID
13. STØLESTRAND	31. RØRVIK	49. NESLAND
14. TONSTØL	32. SLUPPAN	50. RØNNINGEN, BÆRØ
15. HEISTAD	33. BERG	51. BÆRØ HOVEDGÅRD
16. LØVDALEN	34. VALBERG	52. GUMØY
17. ØRVIK	35. LOVISENBERG	53. SKÅTØY
18. EIDET	36. HELLE	54. GAMLEVEIEN PÅ STABBESTAD
		55. HOVET

De BLÅ PILENE viser FERDSLSVEIER I STEINALDEREN, PÅ ET TIDSPUNKT
DA SJØEN STO CA. 17 M HØYERE ENN I DAG.

Dessuten er det funnet GRAVRØYSER på følgende steder:

PORTØR	RØNNINGEN	JOMFRULAND
STØLESTRAND	RINDE	GUMØY
LEIVANN	DOBBEDALEN	HOVET (?)
ØRVIK	DOBBE	BARMEN (?)
MØRLAND	GJERDE	FOSSING (?)
FRØVIK	KJERRA	

Utover å angi hvor flintfunn er blitt gjort 1962 til 1973 gis også en liste over steder der det finnes gravrøysere. De blå pilene som nevnes, er de piler som er angitt med sort farge i kartet på neste side.

Kartet som hører til registreringen viser flintfunn og vannveier i Kragerø.

Andre kulturminner

Mange steder av historisk betydning, har ikke blitt nevnt i denne oversikten, da de ikke fremheves spesielt i de aktuelle oversikter. Det er verdt å merke seg at følgende steder har vært gjenstand for lokalt arbeid og oppmerksomhet tidligere:

Dybedalsgruva

Gruva ble viet oppmerksomhet ved kulturminneåret 1997. Gruva ligger midt i løkkebakken bak bedehuset. Gruva er skiltet med informasjon om gruvedriften, og det er mulig å gå inn i åpningen på den gamle gruvegangen.

Postveien gjennom Sannidal

Postveien ble viet oppmerksomhet ved kulturminneåret 1997. Statens vegvesen har ryddet og restaurert 4 km av den gamle, viktige ferdselsåren. Postveien er skiltet, og merket av på Turistforeningens Turkart. Et informasjonsskriv om postveien er laget av Sannidal historielag i samarbeid med Statens Vegvesen og Kragerø kommune.

Bybrua i Kragerø

Bybrua i Kragerø er kåret til Kragerøs kulturminne i kulturminneåret 1997. Brua har senere blitt restaurert.

Portør med klaffetelegraf

Portør er en av de eldste havnene i området. Gamle Portør i Stølefjorden er omtalt i Heimskringla. En aktiv ildsjel Johnny Thorsen har oversikt over mange kulturminner fra Levang og Portør, og arbeider selv med disse. På portør finnes en restaurert klaffetelegraf, en gammeldags signalstasjon med en rekke klaffer som kunne plasseres i øvre og nedre stilling, og dermed angi forskjellige talltegn. Ved å summere talltegnene fikk en signalets nummer. Klaffetelegrafen ble tatt i bruk under Napoleonskrigen 1808/09. Ved kulturminneåret 1997 ble klaffetelegrafen på portør satt i fokus.

Del 2: Kommunens ansvar

Kulturminneloven sier noe om kommunens ansvar. I henhold til kulturminneloven skal kommunen søke dersom riving eller vesentlig endring av bygninger fra før 1850 ønskes, slik det fremgår av §25. Det skal også sendes melding til departementet, eller til vedkommende myndighet, dersom kommunen kommer i berøring med tiltak som omfattes av loven.

«De statlige, fylkeskommunale og kommunale organer som kommer i berøring med tiltak som omfattes av loven her, har plikt til å sende melding til departementet eller til vedkommende myndighet etter denne loven.

Kommunen plikter å sende søknad om riving eller vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850 til vedkommende myndighet senest fire uker før søknaden avgjøres. Vedtak om riving eller vesentlig endring av slike byggverk og anlegg skal umiddelbart sendes vedkommende myndighet, dersom denne myndigheten har uttalt seg mot riving eller vesentlig endring.»

I Kragerø er det mange gamle trehus, trolig mange som er fra før 1850. Det er også registrert en del automatisk fredede kulturminner i form av gravrøyser med mere i Riksantikvarens database. Blant annet på Langøy.

Kommunen har plikt til å involvere de offentlige organer som har rett til å uttale seg og bestemme over kulturminner i forbindelse med byggesaker, reguleringsplaner og annet arbeid der det vil forekomme aktivitet som berører kulturminnene etter §9.

«Ved planlegging av offentlige og større private tiltak plikter den ansvarlige leder eller det ansvarlige forvaltningsorgan å undersøke om tiltaket vil virke inn på automatisk fredete kulturminner på en måte som nevnt i §3 første ledd, jfr § 8 første ledd.

Undersøkelsen kan foregå ved at planen for tiltaket sendes vedkommende myndighet etter loven her, som skal gi uttalelse innen 3 måneder. [...]»

Det er Fylkeskommunen i Telemark som forvalter midler og ressurser for stell og arbeid med verneede kulturminner. Det står ingenting i loven som gir kommunen ansvar for skjøtsel av kulturminner, med mindre kommunen er eier. Alle eiere av kulturminner plikter å skjøte disse på rett vis. Det kan innvilges støtte til dette, om eier ikke selv har økonomi.

Kommunen har allikevel plikt til å yte faglig bistand i saker som omhandler kulturminner, dersom departementet bestemmer det, slik det kommer frem i §28:

« (...) Departementet kan bestemme at kommuner, fylkeskommuner og Sametinget så langt det er mulig skal yte faglig bistand i saker etter loven her. (...)»

For Kragerø kommune sitt vedkommende kan det, utover eldre trehus, være aktuelt å forholde seg til det loven sier om skipsfunn og fartøyvern. Det er ikke tillagt kommunen noe særskilt ansvar på dette området. Sett i lys av Kragerø som sjøfartsby, er det allikevel fare for at det dukker opp gjenstander, og kanskje til og med skip, innenfor kommunegrensen. For skipsvrak

og gjenstander fra sjøfart er det en grense på kun 100 år tilbake i tid, for at disse skal være automatisk fredede kulturminner. Loven er altså noe annerledes på dette feltet. Tingene tilfaller staten, dersom det ikke er rimelig mulighet for å finne ut hvem som er eier.

Vern etter plan- og bygningsloven

I kommuneplanen som nå rulleres, listes det opp en rekke bygg som er verneverdige. Vern etter plan og bygningsloven gjelder både som verktøy for å håndtere kulturminner som ellers også er fredet, samt for å innarbeide vern for bygg og kulturminner som ikke er fredet. På Akershus fylkeskommune står denne forklaringen om vern etter plan- og bygningsloven:

Plan- og bygningsloven er et hovedvirkemiddel for å avklare arealbruksinteresser og forholdet til automatisk fredete kulturminner og vern av kulturminner og kulturmiljøer av lokal, regional og nasjonal verdi. Kulturminner, kulturmiljøer og landskap kan sikres i kommune(del)plan og reguleringsplan på følgende måter:

Kommuneplan:

- Hensynssoner med bestemmelser eller retningslinjer, jf. pbl. § 11-8
- Bestemmelser til arealformål, jf. pbl. §§ 11-10 og 11-11.
- Generelle bestemmelser, jf. § 11- 9, se kap. 6.9

Reguleringsplan:

- Arealformål LNFR med underformål vern av kulturminner og kulturmiljø, jf. pbl. § 12-5.5
- Hensynssoner med bestemmelser, jf pbl. § 12-6
- Bestemmelser til arealformål, jf. pbl. § 12-7

Det er da knyttet retningslinjer og bestemmelser til utvalgte områder og/eller kulturminner, eller generelle bestemmelser i kommuneplanen for definerte grupper, eksempelvis alle SEFRAK-bygninger, og/eller bygninger/områder avmerket i kommunens kulturvernplan.

Tiltak som vil berøre kulturminner, kulturmiljøer og landskap som er underlagt et formelt vern, jf. ovennevnte, kan være søknadspliktige og må avklares med kommunen eller rette kulturminnemyndighet.

Skal dette forstås bokstavelig, har altså kommunen frihet til selv å definere sine bestemmelser og hva de ønsker å forholde seg til som vernet etter plan- og bygningsloven. Vern etter plan- og bygningsloven er ikke like sterkt som freding av kulturminner etter Kulturminneloven.

Sentrumsplanen av 2013, som inneholder forslag til vern, er ennå ikke vedtatt, og dermed er oppdatert vern for Kragerøs bebyggelse etter plan- og bygningsloven et aktuelt arbeidsområde for Kragerø kommune sitt vedkommende.

Fra sentrumsplanen av 2001 foreligger 18 områder som er vedtatt «spesialområde bevaring» av kommunen. For disse områdene skal det foreligge uttalelse fra kulturminneforvaltningen i Telemark fylkeskommune før saken viderebehandles i kommunen.

Kulturminneforvaltningens krav

Det forventes at kommunen oppfyller sin plikt til å melde fra om tiltak som berører fredede og automatisk fredede kulturminner, samt bygg fra før 1850. Undersøkelsesplikten for automatisk fredede kulturminner kommer frem i §9 i kulturminneloven. Kragerø kommune er flinke på dette området, i henhold til Telemark fylkeskommunes kulturminneforvaltning.

Kommunen skal også melde fra om inngrep i områder som er regulert til «spesialområde bevaring», i tråd med vedtatte planer.

Er det snakk om at tiltak vil utløse arkeologiske utgravninger, må det presiseres i kommunens beskrivelser av saken at det er utbygger som skal stå for dette. Presiseres ikke hvem som skal betale for eventuelle utgravninger, får kommunen dette ansvaret i fanget etter at inngrepene på det berørte området er godkjent og vedtatt. Kommunen er i dag flink til å presisere dette.

Kragerø kommune virker å oppfylle sin plikt på feltet på en måte som er tilfredsstillende for kulturminneforvaltningen. Dette kom frem i samtale med fylket pr. telefon 15/12 – 14.

Ser man på «Strategi for kultur og kulturarv», har fylket intensjoner om å heve innsatsen på kulturminnefeltet i Telemark, samlet sett. Denne strategien pålegger ikke kommunene noe ekstra de må gjøre. Det understrekes imidlertid at kulturminner har en nytteverdi for reiseliv, lokal identitet og utvikling av samfunnet generelt, om det arbeides mer aktivt på området. Det vises til at kompetanse om kulturminner bør heves, både internt i fylkeskommunen og blant andre som de kommunalt ansatte som berøres av dette arbeidet, for økt forståelse på feltet.

Del 3: Praktisk arbeid med kulturminner

Kulturminner meldes til kulturminneforvaltningen i Telemark fylkeskommune med kart og beskrivelse. Ved å gjøre dette kan automatisk fredede arkeologiske minner som i dag ikke vises i Oldsaksamlingen og Askeladden, havne i registrene.

Kommunen har aktivt gått inn for å skilte og fremheve lokale kulturminner med informasjon, gjennom **folkestien** i Studsdalen og gjennom **kulturminneløypa** ved Berg.

Det er opp til kommunen å stake ut veien videre mot en eventuell kulturminneplan, eller nye satsninger på lokalt arbeid med kulturminner.

Lokale ressurser i form av frivillige, historielag og andre ressurspersoner foreligger. Det kreves imidlertid avsatte ressurser fra kommunens side, skal kommunens bidrag i et samarbeid med frivillige være av best mulig art.

De som selv eier fredede bygninger eller andre kulturminner, har ansvaret for at disse holdes i forskriftsmessig stand. Om eier ikke har midler til dette, kan det søkes støtte.

Del 4: Tilskuddsordninger

Hva gjelder muligheter for økonomisk støtte til skjøtsel av kulturminner, og arbeid med kulturminner på andre måter, foreligger ulike, spesifikke støtteordninger. Riksantikvarens støtteordninger retter seg i all hovedsak mot eiere av fredede bygninger. Andre ordninger gir også støtte til mer generelt kulturminnearbeid, og verneverdig bebyggelse.

I Sentrumsplan for 2013 ved Jan Abrahamsen, finnes følgende oversikt:

Kommunale midler

Kragerø kommune forvalter ingen midler til tiltak for vern eller bevaring av bygg og bygningsmiljøer. Imidlertid er Kragerø kommune i enkelte fylkeskommunale og statlige prosjekter tilgodesett med økonomiske midler som lokalt kan brukes til miljøfremmende tiltak av forskjelligartet og allmennyttige art. Kommunen vil være behjelpelig med veiledning om elementer i slike prosjekter kan tildeles private aktører. Informasjon kan fås på kommunens Servicesenter eller Kulturkontoret.

Riksantikvarens midler

Telemark fylkeskommune håndterer søknader om tilskudd fra Riksantikvarens tilskuddsmidler til fredede bygg og anlegg. Alle bygningsmessige tiltak som går lenger enn vanlig vedlikehold er søknadspliktig og må behandles av det regionale kultur-minnevernet. Private eiere kan søke om tilskudd til dekning av meromkostninger ved antikvarisk istandsetting. Tilskuddet er en delfinansiering og ikke ment å dekke de totale kostnadene ved restaureringer. Informasjon fås ved henvendelse til Kulturminneforvaltningen i Telemark fylkeskommune.

Norsk kulturminnefond

Fondet er et statlig foretak som styres av Miljøverndepartementet og er rettet mot bevaring av verneverdige og fredede kulturminner. Det skal bidra til at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer kan benyttes som grunnlag for framtidig opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskapning. Kulturminnefondets midler kan brukes til tiltak innenfor hele kulturminnefeltet. Både private eiere og frivillige organisasjoner kan søke, samt kommuner som i særlige tilfeller søker for egne eide kulturminner.

Kulturminnefondet skal initiere og støtte prosjekter som kommer allmennheten til gode og som skaper gode synergieffekter. Videre skal det støtte opp om prosjekter som har samfinansiering mellom offentlige og private aktører, samt prosjekter som utløser private midler eller betydelig egeninnsats. Det kan også gis tilskudd til tiltak som allerede er iverksatt på søknadstidspunktet.

Informasjon fås ved direkte henvendelse til Norsk kulturminnefond eller med veiledning fra Kulturminneforvaltningen i Telemark fylkeskommune eller kommunens Servicesenter.

Stiftelsen Uni

Uni er en privat og allmennyttig stiftelse som skal støtte tiltak som verner mennesker og fortidsminner. Stiftelsen Uni er en stiftelse med ideelt formål å fremme allmen-nyttig virksomhet innen skade- og miljøvern, for derved å bidra til en trygg utvikling i det norske

samfunn. Stiftelsens bidrag skal i første rekke være økonomisk støtte til prosjekter og påskjønnelse til institusjoner og enkeltpersoner.

For prosjekter i forbindelse med bygningsvern/fartøyvern er det en fordel å vedlegge uttalelse med vurdering eller anbefaling fra antikvarisk sakkyndig om vernegrad; fredet, verneverdig, bevaringsverdig til søknad om støtte. Henvendelser og forespørsler rettes direkte til Stiftelsen Uni i Oslo.

Husbanken

I dag er Husbanken statens sentrale organ for gjennomføring av regjeringens boligpolitikk med visjon om at alle skal kunne bo trygt og godt. Husbanken er en velferdsetat, en kunnskapsbedrift og et kompetansesenter innenfor boligsosiale spørsmål, og har spisskompetanse innenfor satsningsområder som universell utforming, lavenergi og byggeskikk.

Husbanken er en vesentlig aktør i arbeidet med Stedsutvikling og Miljøfremmende tiltak. Det gis tilskudd til mange ulike målgrupper : privatpersoner, kommuner og fylkeskommuner og andre grupper – borettslag, sameier, brukerorganisasjoner, frivillig sektor osv.

Kragerø kommunes Servicesenter og Kulturkontor og Kulturforvaltningen i Telemark fylkeskommune kan være behjelpelig med opplysninger om tilskuddsordninger fra Husbanken. Ytterligere opplysninger om kriterier og søknadsprosesser fås ved å kontakte Husbanken direkte eller på Husbankens nettsted.

Norsk Kulturarv

Norsk Kulturarv er en ideell stiftelse og interesseorganisasjon med formål å bidra til vern av kulturarven gjennom bærekraftig bruk. Gjennom prosjektet ”Ta et tak” gis det mulighet til å søke midler til istandsettelse og vedlikehold av verneverdige bygninger og anlegg.

Siden Norsk Kulturarv startet med ”Ta et tak” i 2002 har over 2000 verneverdige bygninger blitt reddet fra forfall over hele landet. Særlig kystnære prosjekter har blitt prioritert men det tilstrebes også en geografisk spredning når det gjelder tildeling av midler. Ytterligere informasjon fås ved direkte henvendelse til Norsk Kulturarv i Vågå eller Kulturforvaltningen i Telemark fylkeskommune.

To andre støtteordninger er også aktuelle:

Fylkeskommunen har en egen ordning for Formidling av kulturminner, der de kan bidra med opp til 35% av kostnadene.

Stønadene gis som en engangssum, med perspektiv på skjøtsel- og tilretteleggingstiltakene på 5-10 år. Det heter seg at «Tilskudd kan gis som støtte til utforme formidlingsopplegg. Det kan også gis til tilrettelegging av kulturminner for publikum, og til å sikre at de skjøttes etter fastlagte retningslinjer.» Kommuner, skoler, lag foreninger og privatpersoner kan søke. For mer informasjon: <http://www.telemark.no/Vaare-tjenester/Kulturminner/Tilskudd>

Norsk kulturfond gir mulighet til å søke støtte til kulturvern. I henhold til kulturrådet er formålet med ordningen å stimulere til prosjektbasert arbeid med innsamling, dokumentasjon,

bevaring og formidling av materiale som utgjør grunnlaget for økt kunnskap om historie, kunst, kulturer og samfunnsliv fram til i dag. Dette kan være sammenfallende med arbeid med kulturminner. Informasjon finnes på kulturrådets nettsider:

<http://www.kulturradet.no/stotteordninger/prosjektstotte-kulturvern>